

УКРАЇНСЬКІ ТА ПОЛЬСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Джерелами української та польської фразеологій є побутова мова, крилаті вислова видатних людей, виробничо-професійна діяльність, антична міфологія і література; українська та польська міфології, каламбури, анекдоти, жарти; народна творчість, а також Біблія [5]. Біблія, як відомо, є Святим Письмом найпоширенішої релігії сучасності — християнства. Біблію вивчає така наука, як біблеїстика. Сьогодні багато вчених досліджують, вивчають та описують біблійні фразеологізми.

Відомими фразеологами-біблеїстами є такі російські, українські та польські вчені, як Гак В. Г. [3], Змієва І. В. [7], Дубровіна К. М. [4], Юрченко О. М., Баран Г. В. [1], Скраб М., Ужченко В. Д., Алефіренко М. Ф., Білоноженко В. М., Винник В. О., Селіванова О. А. [6], Левіцька А., Пайдзінска А. [8], Козіара С. та інші.

Актуальність дослідження полягає в тому, що біблійні фразеологічні одиниці (далі – ФО) являють собою досить великий і часто вживаний шар лексики, вони є актуальними впродовж століть. Біблійні тексти уважно читали, інтерпретували, в них наведені зразки поведінки людини, тому важливо прослідкувати, які саме словосполучення виділяють поляки й українці, надаючи їм статусу фразеологічних одиниць. Адже таким чином вони виявляють свої моральні якості й пріоритети.

Об'єктом дослідження є біблійні фразеологізми української та польської мов, вибрані з Фразеологічного словника української мови, укладеного Білоноженко В. М., Винник В. О. та іншими; Фразеологічного словника української мови Ужченка В. Д., Ужченка Д. В.; Польського універсального словника під редакцією Станіслава Дубіша.

Предметом дослідження є семантика фразеологізмів біблійного походження української та польської мов.

Метою роботи є здійснення зіставного аналізу українських та польських фразеологізмів біблійного походження.

Матеріалом дослідження стали 43 ФО української мови та 47 ФО польської мови.

Найбільш розпізнаними біблеїзмами є фразеологічні одиниці з власними іменами біблійного походження. Саме антропоніми вказують на зв'язок фразеологізма з Біблією. «Багато власних імен біблійного походження стали загальними й перетворилися в імена-символи: Соломон став символом мудрості, Іона – невдахи, Лазар – бідності й жебракування, Ірод – жорстокості, Іуда – зради» [3, 27]. Більшість біблійних фразеологізмів має метафоричне значення, вони використовуються в проповідях і притчах Ісуса Христа, в книгах пророків, у посланнях апостолів, наприклад: *сіль землі, камінь спотикання, іти на Голгофу* [1, 31]. Часто як в українській, так і польській мовах використовуються метафоричні вирази, які в Біблії мають пряме значення. Зазвичай ці вирази походять від конкретних біблійних сюжетів та персонажів. Метафоризація їх відбулася з часом, наприклад, *вдовина лепта* – вираз, який походить від конкретної життєвої ситуації: бідна вдова пожертвувала дві лепти (це були її останні гроші) на храм, а багаті жертвували великі суми і пишалися цим. Тобто ця ФО не несе в своєму контексті ніякої метафоризації, але з часом цей вислів став фразеологізмом і вживається в значенні «зробити внесок формально малий, але великий за своєю внутрішньою цінністю; взяти посильну участь у чомусь» [5, 13].

В українській мові ми виділяємо 7 семантичних груп, а в польській – 6. Більшість груп в обох мовах збігаються, спільними є такі групи, як «Оцінювання» (українська мова – 9 ФО, польська мова – 16 ФО), «Позначення певної ситуації» (українська мова – 7 ФО, польська

мова – 13 ФО), «Назви осіб» (українська мова – 6 ФО, польська мова – 8 ФО), «Поведінка людини» (українська мова – 6 ФО, польська мова – 4 ФО), «Межі і границі» (українська мова – 4 ФО, польська мова – 2 ФО).

Але є семантичні групи, які наявні тільки в українській мові – це «Життєве кредо» (5 ФО), «Страждання» (6 ФО) та в польській мові – група «Зовнішній вигляд» (4 ФО). Найчисельнішою в обох мовах виявилася група «Оцінювання», але кількість ФО, яка входить до цієї групи в польській мові, є більшою. Найменш чисельною в обох мовах є група «Межі і границі».

Деякі семантичні групи ми поділили на підгрупи. Так, групу «**Оцінювання**» в обох мовах складають дві підгрупи: «позитивна оцінка» та «негативна оцінка». Значну частину складають ФО на позначення позитивних цінностей, серед яких ми зустрічаємо як моральні, так і матеріальні. Позитивних цінностей виявилось більше, ніж негативних, тому що цінність людство розглядає як позитивне явище. Яскравим прикладом у підгрупі «позитивно оцінні» є фразеологізм *сіль землі / sól ziemi* «найкращі, найвидатніші представники людства». Христос звертається до своїх учнів: «Ви сіль землі. Якщо ж сіль втратить силу, то чим ти зробиш її солоною?..» [5, 56]. Прикладом з підгрупи «негативно оцінні» є ФО *каїнова печатка / kaínowe znamię* «тавро зради, злочину». Згідно з книгою Буття після вигнання Адама й Єви з Раю у них народилися сини Каїн і Авель. Каїн був вівчарем, а Авель порав землю. Певного разу вони зробили жертвоприношення Богові від своїх трудів. Каїн приніс Господеві жертву з плодів ріллі. Та й Авель приніс жертву – з первістків свого дрібного скоту, і то з найгладкіших. І споглянув Господь на Авеля і на його жертву, на Каїна ж і на його жертву не споглянув. Розсердився Каїн вельми і похмурнів. Він запалав ревністю й ненавистю до брата й вбив його. Після цього він поселився в інших землях. Однак, як подає Біблія, його потомків визнавали за певним знаком, який знаходився на лобі [5, 47]. У сучасній інтерпретації *каїнова печатка* означає не скільки зовнішні ознаки зради, скільки слід на сумлінні людини, на її репутації. Тобто спостерігаємо зміщення значення цього виразу порівняно з біблейським текстом.

Наступною за кількістю ФО виявилася семантична група «**Позначення певної ситуації**». В українській мові ця група ділиться на такі підгрупи, як «трагічні ситуації» та «приховані ситуації», а в польській – «трагічні ситуації» та «досягнення мети». До підгрупи «трагічні ситуації» ми відносимо ФО *страшний суд* «яка-небудь нестерпна обстановка (стихійне лихо, безладдя, колотнеча, війна і т. ін.)». У цій підгрупі ми маємо польський відповідник *sqd ostateczny* «klęski żywiołowe», але значення цієї ФО не повністю збігається, бо в українській мові фразеологізм *страшний суд* має декілька значень, а в польській лише одне – «стихійне лихо». Як приклад з української підгрупи «приховані ситуації» наведемо фразеологізм *за сімома печатками* «дуже надійно, під особливим наглядом, охороною», а з польської підгрупи «досягнення мети» ФО *trąby jerychońskie* «przeraźliwy, silny dźwięk». Сорок років блукали євреї пустелею, перш ніж дісталися до міста Єрихон. Мойсей на той час вже помер. Замість нього ізраїльтянами керував його спадкоємець – Ісус Намін. Єрихон був на той час в руках філістимлян, тому євреям це місто ще потрібно було завоювати. Ісус Намін звернувся про допомогу до Бога і той порадив: «Шість днів поспіль обходьте навколо міста по одному разу. А на сьомий день нехай сім священників заграють у свої труби». Сім священників засурмили у труби, люди закричали, й стіни Єрихона повалилися [5, 60]. Цей фразеологізм входить до підгрупи «досягнення мети», тому що в ньому розповідається, як люди досягли того, чого прагнули.

Семантичну групу «**Поведінка людини**», як і групу «Оцінювання», ми поділили на «позитивно оцінні» та «негативно оцінні». Ця група має більше фразеологізмів на позначення негативних явищ. Отже, можна сказати, що людські вчинки характеризуються більше з негативного боку. Прикладом з підгрупи «негативно оцінні» є ФО *скорчити лазаря* «прикинутись обездоленим, нещасним». У польській мові ми не знаходимо відповідника до цієї ФО. До підгрупи «позитивно оцінні» ми віднесли фразеологізм *перекувати мечі на орала* «перетворювати воєнні засоби, ресурси на мирні», а в польській мові – фразеологізм *salomonowy wyrok* «*wyrok słuszny i sprawiedliwy*».

У семантичній групі «Назви осіб», є фразеологізми які співпадають в обох мовах, наприклад, **ФО** *koziol ofiarny* або *козел відпущення* «людина, на яку звалюють чужу провину». А також є такі ФО, які ми не знаходимо в українській мові, наприклад, *miłosierny samarytanin* «*ktoś dobry, litujący się nad słabszymi, potrzebującymi pomocy*». Як зазначено в Біблії, якось один чоловік, подорожуючи від Єрусалима до Єрихону, потрапив до рук розбійників, які його обікрали, побили та залишили помирати. Через деякий час тією дорогою проходив священник, він тільки подивився на чоловіка і не допоміг йому, а бідний самарянин зглянувся, підійшов до нього, перев'язав рани подорожуючому, залив їх олією й вином, забрав нещасного чоловіка до себе додому тавилікував його [5,45].

У групі «Межі і границі» ми виокремлюємо фразеологізм *альфа і омега/ być alfa i omega* «початок і кінець чого-небудь», «головне у чомусь, суть чого-небудь».

Наступні групи «Страждання» та «Життєве кредо» наявні тільки в українському матеріалі. У семантичній групі «Страждання» ми виділяємо такі підгрупи, як «муки» та «труднощі». У першій підгрупі найбільш яскравим видається ФО *терновий вінок* «символ мучеництва; муки, страждання». Воїни намісника Іудеї Пілата перед тим, як розп'яти Христа, поклали йому на голову вінок із тернини і насміхалися з нього. Колючки впиналися в шкіру голови, завдаючи Ісусові нестерпного болю [5, 59]. Тому терен став символом муки та катування. З підгрупи «труднощі» наведемо фразеологізм *нести свій хрест* «терпіти труднощі, незгоди, все те, що стало неминучим у чиємусь житті».

До семантичної групи «Життєве кредо» входять фразеологізми, які мають тотожне значення. Це такі ФО, як *око за око, зуб за зуб, кров за кров, перелом за перелом* «відповідати на заподіяну образу, кривду тим самим». «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Око за око, зуб за зуб, перелом за перелом...» [5, 48].

Група «Зовнішній вигляд» наявна тільки в польському матеріалі, тому вона не має відповідника в українській мові. Ми виділяємо, як найбільш цікавий, фразеологізм *w stroju Adama* «*zupelnie nago*».

Розглянувши весь зібраний матеріал та дослідивши його етимологію, ми можемо стверджувати, що в обох мовах більшу кількість становлять фразеологізми, які беруть свій початок зі Старого Заповіту, значну кількість складають також одиниці, що походять з Нового Заповіту, але є такі ФО, які зустрічаються і в Старому Заповіті, і в Новому Заповіті. Прикладом такого випадку можуть бути фразеологізм *умивати руки / umywać od czegoś ręce* «ухилитися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність». Тут ідеться про старосєврейський ритуальний звичай умивати руки на знак непричетності до якогось злочину [5,68]. Широковідомою є євангельська легенда, коли Понтій Пілат, віддавши юрбі Христа для розп'яття, «умив руки перед народом» [5, 68]. Тут ми бачимо, що фразеологізм зустрічається і в Старому, і в Новому Заповіті.

Значна частина фразеологізмів зустрічається тільки в Новому Заповіті або тільки в Старому Заповіті. Фразеологізм *авилонське стовпотворіння / wieża Babel* «повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня» зустрічається тільки в Старому Заповіті. У стародавній Месопотамії (тепер ця земля входить до складу Іраку) було місто Вавилон. Жителі міста намагалися побудувати вежу, яка б сягнула неба. Богові це не сподобалося і він вирішив змішати мови будівельників і таким чином припинити будівництво. Коли люди хотіли продовжити будувати вежу, то не змогли цього зробити, бо не розуміли один одного, і настав повний безлад [5, 12].

Прикладом із Нового Заповіту може послугувати фразеологізм *тридцять срібляників / judaszowe srebrniki* «винагорода за зраду». Один із дванадцяти апостолів – Іуда (учень Христа) – за зраду свого вчителя отримав тридцять срібляників. "Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвящеників, і сказав: Що хочете дати мені, і я вам Його видам? І вони йому виплатили тридцять срібняків. І він відтоді шукав слухного часу, щоб видати Його» [5, 50].

Таким чином, проаналізувавши українські й польські фразеологізми біблійного походження, можемо стверджувати, що в обох мовах зазначені мовні одиниці широко використовуються для вираження оцінки та власного ставлення до певних предметів та явищ. Значна кількість цих одиниць в обох мовах засвідчує християнський світогляд носіїв цих мов. Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі українських та польських ФО з релігійною лексикою.

Список використаної літератури

1. Баран Г. В. Біблійна фразеологія та цитування в українській віршованій та ритмізованій молитві ХХ ст. / Баран Г. В. // Мовознавство. – 2011. – № 5. – С. 31 – 35.
2. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / Білоноженко В. М./ за ред. Паламарчук Л. С. – К.: Наукова думка, 1989. – 156 с.
3. Гак В. Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке / Гак В. Г. // Вопросы языкознания. – 1997. – №5. – С. 27 – 38.
4. Дубровина К. Н. Библия и русские фразеологизмы / Дубровина К. Н. // Русская речь. – 2007. – №2. – С. 86 – 93.
5. Світ фразеологізмів (Етимологія, тлумачення, застосування): практичний посібник / Забіяка В. А., Забіяка І. М. – К.: АКАДЕМІЯ, 2012. – 304 с.
6. Змиева И. В. К вопросу о направлениях исследования библейских фразеологизмов / Змиева И. В. // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія»: зб. наук. пр. / під ред. Астахова В. І. – Х.: Око, 2000. – 462 с.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): монографія. – Київ – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
8. Яковенко Л. І. Явища нематеріального світу в українських та польських фразеологізмах на позначення появи – зникнення / Л. І. Яковенко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : Збірник наукових праць. – Випуск 16. – К., 2011. – С. 206 – 214.
9. Lewicki A. M., Pajdzińska A. Frazeologia // Encyklopedia kultury języka polskiego XX w. T. 2. Współczesny język polski. – Wrocław, 1993. – S. 307
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. – Київ: Освіта, 1998. – 224 с.

11. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І.С. Гнатюк та ін.] – К. : Наукова думка, 1993.

12. Uniwersalny słownik języka polskiego PWN red. S. Dubisz . – Wydawnictwo Naukowe PWN SA. – Warszawa, 2004.